

T. Molnár Gizella

SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

ORCID:0009-0003-2369-6610

Tankötelezettség és generációs közösségi tanulás a tanyai népiskolákban

Absztrakt

Magyarországon a kiegyezést és az 1868-as tankötelezettségi törvényt követően vett nagyobb lendületet a közoktatás, amire nagy szükség volt, mert 1880-ban analfabéta volt a hat éven felüli lakosság közel hatvan százaléka. De nem volt elegendő iskola és tanító sem.

A törvény nyomán tanyai iskolák létesültek, melyek köré hamarosan közösségek szerveződtek, amiben nagy szerepe volt az ott működő tanítóknak. Eötvös kultuszminiszter számított is a tanítóság elhivatottságára, s 1870-ben körrendeletben buzdította a tanítókat, hogy segítsék az elmaradottakat az írás, olvasás, számolás és egyéb elemi ismeretek elsajátításában. A tanítók feladataként a tankötelezettek oktatása mellett az általános műveltség és közhasznú ismeretek terjesztését is megjelölte. A közmegbecsülésnek örvendő tanító a közösségi tanulás, az intergenerációs ismeretátadás számos formáját valósította meg az iskola falai között. A tanulmány ezt a folyamatot, benne a tanítók szerepét mutatja be konkrét példákkal.

Kulcsszavak: tankötelezettség, tanyai népiskola, néptanító, intergenerációs közösségi tanulás, gazdaságfejlesztés

Compulsory Education and Generational Social Learning in Rural Elementary Schools

In Hungary, the push for public education gained significant momentum after the Compromise of 1867 and the subsequent introduction of the compulsory education law in 1868. This surge was crucial, given that nearly sixty percent of the population aged six and above were illiterate in 1880. However, the scarcity of schools and teachers presented a challenge.

In response to the legislation, rural schools were established, giving rise to swiftly forming communities. Teachers played a pivotal role in these communities. Minister of Culture Eötvös relied on the dedication of teachers and, in 1870, encouraged them in a circular to assist individuals lagging behind in acquiring fundamental skills such as reading, writing, and arithmetic. Beyond instructing compulsory students, teachers were also entrusted with promoting general knowledge and disseminating practical information. Respected by the public, teachers actively implemented various forms of community learning and facilitated intergenerational knowledge transfer within the school environment. This study delves into this process, showcasing the role of teachers through concrete examples.

Keywords: compulsory education, rural schooling, intergenerational community learning, economic development

A reformkori előzmények után a modernkori közművelődés Magyarországon a 19. század második felében bontakozott ki, amikor a politikai konszolidáció nyomán, a gazdasági, társadalmi változásokkal párhuzamosan lassan a közművelődés lehetőségei és szinterei is kialakultak,

amihez alapot a polgári állam oktatáspolitikai törekvései biztosítottak, elsősorban az iskoláztatással, s a tankötelezettség bevezetésével. A polgárosodás korában mindenütt az tapasztalható, hogy az állam kiemelt célja a kultúra terén az új, a modernizáció követelményeinek megfelelő oktatáspolitikai kidolgozása, az analfabétizmus felszámolása, a lakosság általános és szakmai műveltségi szintjének emelése. Az iskolák a közművelődés szempontjából nemcsak azért fontosak, mert elemi ismeretek nélkül a közműveltség emelkedése sem lehetséges, hanem azért is, mert az iskola és a tanító a helyi közösségi művelődés katalizátoraként is működött ott, ahol sikerült iskolát felállítani. A kiegyezést és az 1868-as tankötelezettségi törvény¹ bevezetését követően hazánkban is nagyobb lendületet vett ez a folyamat, mert bár az iskoláztatás a reformkor óta egyre szélesebb körben terjedt, még 1880-ban is analfabéta volt a hat éven felüli lakosság közel hatvan százaléka. Ezt súlyosbította, hogy nem volt elegendő iskola és tanító, így a lakosság alacsony közműveltségi szintje akadályozta a modernizációt, ami elsősorban a paraszti népesség körében volt tapasztalható, főként a tanyás vidékeken, ahol sokkal nehezebb volt az oktatáshoz való hozzáférést megoldani, hogy legalább az elemi ismereteket elsajátíthassa a lakosság. A törvény nyomán létesült tanyai iskolák köré hamarosan közösségek szerveződtek, amiben nagy szerepe volt az ott működő tanítóknak, hiszen abban, hogy minden környékbeli lakos a magáénak érezhette az iskolát és nemcsak a gyermekek, hanem a többi generáció számára is az információhoz, a kultúrához való hozzáférést jelentette, komoly része volt a tanítók szervezőmunkájának.

Eötvös József kultuszminiszter számított is a tanítóság ilyen jellegű elhivatottságára már a tankötelezettségi törvény megalkotásakor, hiszen tudta, hogy az elkötelezettebb néptanítók már a reformkor óta vállalták ezt a feladatot, a helyi közösségek szervezését. 1848-ban a Magyar Tanítók Első Egyetemes Gyűlésén is napirenden volt a felnőttekkel való foglalkozás, de a hivatalos kultúrpolitikába Eötvös emelte. 1870-ben körrendeletben² buzdította a tanítókat, hogy segítsék a műveltségben elmaradottakat az írás, olvasás, számolás és egyéb elemi ismeretek elsajátításában. Sürgette a tanítókat és a községeket, hogy alakítsanak népnevelési egyesületeket, ahol a felnőttek is megszerezhetik azokat az ismereteket, amelyeknek elsajátítását önhibájukon kívül gyermekkorban elmulasztották. A tanítók feladataként a tankötelezett gyermekek oktatása mellett az általános műveltség és közhasznú ismeretek terjesztését éppúgy megjelölte, mint az analfabéta tanfolyamok szervezését és vezetését, valamint a helyi társadalmi, kulturális és közösségi szerveződésekben való aktív közreműködést.

„Országszerte ismeretes köznépünk elmaradottsága, miveletlensége; köztudomású dolog, hogy e forrásból származik nemcsak az egyesek jóllétének ki nem fejlődhetése s innen a köznép általános szegénysége, hanem a nemzeti vagyontalanság mellett az erkölcsi élet ingatagsága is. Mind a magánosok vagyonosodását, mind a közjólét általános fejlődését, mind az erkölcsi élet biztos alapját a hasznos ismeretek közelterjesztésével, a józan és tiszta eszmék felfogathatásával lehet legbiztosabban eszközölni. Az ifjabb nemzedék között ezek elterjesztésére szolgálnak a jó iskolák; de a köznép felnőtt tagjait, kik annak idején iskolában nem tanultak, rendes iskolába járásra kötelezni többé nem lehet. E közbajon azonban országosan mégis segíteni kell. [...] Ezennel el is rendelem a felnőttek oktatásának már ez őszön megkezdését és a rájuk következő őszön folytatását. A felnőttek tanításának legelső tárgyai az írás, olvasás, számvetés elemei. Ha e részben sikeres előhaladást tesznek, követheti ezeket: a hasznos ismereteket terjesztő népszerű könyvek olvastatása és magyarázása” – szól Eötvös rendelete.

Később Trefort Ágoston miniszter a VKM 1882. évi 1. sz. rendeletében³ is előírja, hogy a tanítójelölteket is úgy kell oktatni a képezdékben, s a már működő tanítóknak is tanfolyamokat kell elvégezniük, hogy aktív részt és meghatározó szerepet tudjanak vállalni a település társa-

¹ 1868: XXXVIII. törvénycikk

² Miniszteri rendelet a felnőttek oktatása tárgyában. *Néptanítók Lapja* (a továbbiakban *NL*) III. évf. 45. szám 1870. november 10. <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9470> Utolsó letöltés: 2024. 03. 12.

³ A VKM 1882. évi 1. sz. rendelete a népoktatás, gyakorlati iránya tárgyában. *Magyarországi rendeletek tára* 1882. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1882/?pg=190&layout=s

dalmi és gazdasági életében. Részt tudjanak venni a szőlőiskolák létesítése, a gyümölcsfák termesztése, selyemhernyó-tenyésztés elterjesztése, és általában a korszerű gazdálkodási ismeretek terjesztése révén a tankötelezettek mellett a felnőtt lakosság gazdasági felvilágosításában, jobb megélhetésének elősegítésében. Ennek érdekében a tanyai iskolák esetében mintakertet kell létesíteni. De mindezek mellett a tanítónak értenie kell az „alsóbb ipar” alapjaihoz a házi ipar fontosabb ágaihoz, benne a kézimunka, szövés, fonás alapjaihoz, ami hozzájárulhat a tanulók és szülei tudásának, gyakorlati haszonnal bíró ismereteiknek bővítéséhez. Kiemelt feladat továbbá az alapvető egészségügyi ismeretek terjesztése a gyermekek és szülei felé egyaránt.

Így a tanítók feladatai a tankötelezettek tanításán kívüli, a közösséget szolgáló tevékenységekre is kiterjedtek, különösen a felnőttek oktatására, de nem csak a 19. századi időszakban, hanem a következő évtizedekben is, miközben Eötvös utódai nagy erőfeszítéseket tettek az állami népiszkolák számának növelésére, a feltételek biztosítására is.

A két világháború közötti időszakban a korábbiakhoz hasonló elvárásokat fogalmazott meg Klebelsberg Kuno kultuszminiszter az egyre több – bár korántsem elegendő – népiszkolában működő tanítók felé. „De itt nem elégséges az, hogy iskolát építünk, nekünk olyan tanítóság is kell, mely át van hatva a maga nagy feladatától. Nem úgy képzelem, hogy csak a tankötelezetteket oktassa, hanem a népnek igazi barátja, lelke legyen a tanító... ezért segítségére jövünk népkönyvtárakkal, vetítógéppel, mozgóval, rádióval...” (Klebelsberg 1927: 367). A klebelsbergi népiszkolai program keretében ugyanis újabb iskolaépítések történtek, amiről újabb törvény rendelkezett⁴. Ennek értelmében Klebelsberg nagyszabású népiszkolaépítési akcióval kívánta orvosolni azt a tényt, hogy Magyarországon 1920-ban a 6 éven felüli lakosság 15%-a még mindig analfabéta volt. A törvény nyomán 1926 és 1931 között 1096 állami elemi népiszkola épült fel, ami kb. 5000 objektumot (tanterem, tornaterem, tanítói lakás) jelentett, a statisztikák szerint pedig 1930-ra 7 %-ra csökkent az analfabéták aránya (Székelyné 1994; T. Molnár 1998). Ha nem is mindig a miniszter által elképzelt „technikával” felszerelve, mégiscsak egy-egy kisebb szellemi központot jelentettek az újabban felépült népiszkolák is, bennük a tanító közmegebecsülésnek örvendett, s ezt a szerepet mind az iskola, mind a tanító meg is tartotta egészen az 1970-es évekig, amikor megtörtént a tanyai iskolák átgondolatlan, elhamarkodott felszámolása. A tanító napi munkája mellett a közösségi tanulás számos formáját (felnőttoktatás, olvasókörök, ismeretterjesztés, színjátszás) valósította meg az iskola falai között, ahol így lehetőség nyílt az intergenerációs ismeretátadásra, az analfabéta tanfolyamokra és a mezőgazdasági ismeretterjesztésre éppúgy, mint a szórakozásra.

Jelen tanulmány ezt a folyamatot, benne a tanítók szerepét mutatja be közelebbről, elsősorban néhány Szeged környéki tanyai iskola, olvasókör, gazdakör példáján keresztül.

A Szeged környéki tanyavilágban, a város nagy kiterjedésű külterületeinek tanyás területein, hasonlóképpen az önálló Kiskundorozsma községben is súlyos problémát jelentett az iskolák és a tanítók hiánya, bár néhány helyen már jóval az Eötvös-féle törvény előtt elkezdődött az iskolák építése. Így a későbbi Szeged-Felsőközpont (ma Balástya) őszeszéki részén épített iskola egyike volt a legkorábban létesített intézményeknek, 1853-ban kezdte meg működését, s bizonyos, hogy valamilyen közösség szerveződött a vonzáskörzetében, amit az is mutat, hogy a környékbeli tanyai lakosok 200 forintot gyűjtöttek össze arra a célra, hogy stációképeket állítsanak az iskola körül. Még fontosabb, hogy Korpási Ferenc tanító vezetésével az 1869-1870-es tanévben tanyai olvasókör alakult itt, amelynek 40 tagja volt, akik évi 40 krajcár tagdíjat fizettek, amelyből két újságot fizettek elő a közösség részére. A későbbiekben a tanyaiak újabb áldozatvállalásával keresztet is állítottak az iskolához (Berta 2002: 223). Sajnos az olvasókör további működéséről nincs adat, de jelentősége vitathatatlan, mert ezek a korai olvasókörök valóban közös olvasást, sőt, az írni-olvasni nem tudók számára felolvasást is jelentettek, nem beszélve arról, hogy így több generáció közös tájékozódása is történhetett az előfizetett újságok révén. Dorozsmán már nagyon korán, a község újratelepülése után, az 1720-as években tudunk iskoláról, amelyet részben az egyház, részben a község tartott fenn, 1761-ben már két tanítóval, külön a fiúknak és a leányoknak. A növekvő lakosság számára hamar kicsinek bizonyult a közösségi iskola, de csak 1827-re épült fel az új, ún. „Nemzeti iskola”, amelynek fenntartását 1899-

⁴ 1926. évi VII. törvénycikk

ben az állam vette át. Ez azonban csak a belterületi iskoláztatást oldotta meg, az egyre kiterjedtebb tanyavilágban alig volt iskola és tanító. A hatóságok tiltása ellenére az 1800-as évektől folyamatosan nőtt a községből a tanyákra kiköltözők száma, s Dorozsmának négy tanyaközpontja alakult ki. Egyrészt a Halas felé vezető út mellett Kistemplomtanya (ma Bordány) és Árpádközpont (ma Üllés), a majsai út mellett pedig Zsombó és Forráskút (1950 óta szintén önálló községek). Az első tanyai iskola 1856-ban kezdte meg működését a Seregélyes-dűlőben egy csőszházban (Sztríha 1937: 187–189).

A tanyák lakossága általában pártolta az iskolák felállítását, és azok érdekében adományozni is kész volt, amit néhány további példa is mutat, mint 1854-ben a felsőbalástyai, 1856-ban az alsóbalástyai iskola építése, amelyekhez a telket a lakosok ajándékozták, de egy harang és kereszt állítása is a környékbeli gazdaközösség adakozásából történt éppúgy, mint a szintén 1854-ben épült Középső-Gajgonyai iskola esetében (Berta 2002: 209, 212). A Millenniumra már Szeged törvényhatósági jogú városa is építtetett több iskolát, mint például az Alsógajgonyai és a Vödrösszéki iskolákat (Berta 2002: 230). Egyébként általános jelenség volt a keresztállítás másutt is a Szeged környéki tanyás területeken, ahol a lakosság kezdeményezte vagy támogatta az iskolaépítést ebben az időszakban. A vallásos nevelés hatékonyságának érdekében sok iskolánál volt harang, amelyet reggel és délben is megszólaltattak, a keresztállítás is ezt a célt szolgálta, sok iskolának pedig védőszentje is volt, akinek napját az iskola körüli körmenettel, s utána ünnepi összejövetellel köszöntötték (Giday 1985: 104). Az iskola tehát minden generáció számára fontos színtér volt, nemcsak a tankötelezetteknek, hanem a szülőknek, idősebb testvéreknek is, és az iskolák körül formálódó közösségek szervezője a tanító volt. 1907-ig Szeged thj. város tartotta fenn a külterületi iskolákat is, azonban ekkor már nem tudta saját erőből biztosítani az iskolák működtetését, és a városi tanács húsz pontba foglalt szerződés keretében megállapodott a minisztériummal a tanyai iskolák állami kezelésbe vételéről (Szabó 1991: 950). A Kiskundorozsmán már korábban állami fenntartásba vett iskola 1909-10-ben kapott új, a korabeli viszonyoknak megfelelően modern épületet, amelyben már nagyobb létszámú tantestület működött (Sztríha 1937: 190–191).

A Szeged városa és a VKM között született, fentebb említett megállapodásban szerepel egy, a tanítók és a közművelődés szempontjából is jelentős pont, amely a korábbi körendelet szellemében fogalmazza meg az államosított iskolák tanítóival szemben támasztott elvárásokat: „Az állami iskolai tanítók tanítási időn kívül az iskolában előforduló egyházi teendők elvégzésére, [...] valamint közegészségügyi teendőknél való segédkezésre, [...] továbbá olyan teendők végzésére, amelyek a népműveltség emelésére szolgálnak, pl. a népkönyvtárak kezelése, gazdakörök, ifjúsági egyesületek szervezése és vezetése stb. díjtalanul kötelezteni fognak”⁵. A tanítók tehát ennek szellemében működtek, de – mint azt később látni fogjuk – ezeket az alapfeladatokat bőven túl is teljesítették.

A kultusztárca nemcsak elvárásokat fogalmazott meg a tanítók felé, hanem igyekezett a munkájukat is segíteni, és társadalmi megbecsültségüket erősíteni. Eötvös József kultuszminiszter ezért megalapította 1868-ban a *Néptanítók Lapját*, s az első lapszámban megfogalmazta, hogy „elismert elv, hogy minden iskolánál, de főképp a népiskolában tulajdonképp minden a tanítótól függ”⁶, s hogy feladatainak megfelelően, úgy vélte, hogy a tanítóságot érdemes szakmai szempontok alapján konkrét gyakorlati, módszertani iránymutatással, az újdonságok bemutatásával is támogatni. Szükség van továbbá olyan nyilvános szakmai fórumra, ahol a tanítók a tapasztalataikat megoszthatják egymással, megvitathatnak problémás kérdéseket, s iránymutatást, ötleteket kaphatnak egymástól, s persze a minisztériumtól, hiszen a lap a közoktatásügyi tárca hivatalos újságjaként, annak kiadásában jelent meg, s jutott el ingyenesen minden iskolába. 1868 és 1944 között folyamatosan adták ki, heti, majd a későbbiekben kétheti lapként. A fókuszban természetesen a tankötelezettek oktatásának kérdései voltak, azonban a kezdetektől fogva rendszeresen jelentek meg olyan írások is, amelyek a mezőgazdasági népesség gazdasági

⁵ Balástya volt Felsőtanyai Állami Általános Iskola iratai Általános iratok 1931–46. 1907. február 22-i szerződés másolata csatolva a Leirat az új népiskolák építése ügyében 1927. irathoz. Magyar Nemzeti Levéltár – Csongrád-Csanád Vármegye Központi Levéltára (továbbiakban: CSCSVML). VIII. 172.b. 1. doboz

⁶ *NL* I. évf. 1. szám 1868. február 6. <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9313> Utolsó letöltés: 2024. 03. 10.

ismereteinek bővítését célozták a tanítókon keresztül, hiszen nekik maguknak is tájékozottnak kellett lenniük ahhoz, hogy segíthessék a környékbeli lakosságot. Sűrűn közöltek cikkeket a gazdászat kérdéseiről, pl. a méhészetéről, vagy az akkoriban szokássá váló selyemhernyó tenyésztéséről, az ehhez szükséges eperfák ültetéséről, kezeléséről, amit a minisztérium felettből kívánatosnak tartott⁷, de a gyümölcsfák ápolásával, vagy éppen a konyhakerti növények elterjesztésével is foglalkoztak írások. Utóbbi érdekében előírták, hogy az iskolák mellett kerteteket műveljenek a tanítók amolyan mintaként: „Tegyük az iskolakertet a községi kertészet központjává. Azért szükséges, hogy az iskolakert a kertészet azon színvonalán álljon, miszerint abban a tanulni vágyók folytonosan kielégíttessenek. El fognak oda jönni az apák s anyák is, előbb csupa kíváncsiságból, később nemes szórakozásból, s végre egyet mást kérdeni fognak: ekkor lesz alkalma a tanítónak a tudomány lapdacsait adagonként beadogatni. Ily úton fog emelkedni a tanítói tekintély és az azzal járó közbecsülés és szeretet”⁸. Ez egyébként is jó példa arra, amikor a tanító több generáció számára folytat ismeretterjesztést. Ahogyan akkor is hat a szülőkre is a gyermekeiken keresztül, amikor a kézimunka, vagy egy-egy kézműves tevékenység fortélyait sajátítják el együtt, vagy épp a gyerek viszi haza a tudását, s az ilyen tevékenységekkel megismertette a szüleit is, némi mellékkeresethez juttatják közösen a családot, ahogyan pl. a kosárkötés módjainak elsajátításával kapcsolatban olvasható az egyik lapszámomban⁹. De nemcsak a szakmai ismeretek, hanem az általános műveltség fejlesztése is gyakori téma volt a cikkekben, pl. a babonák ellenében a felvilágosítás, az egészségügyi ismeretterjesztés, sőt, Sipőcz Ferenc tanító mindjárt az első számban felhívást intézett tanítótársaihoz, hogy alakítsanak olvasóegyleteket, mert „ezáltal előmozdítjuk saját, és népünk művelődését s pártoljuk az irodalmat”, hiszen a tanítónak folyamatosan fejlesztenie kell saját magát is, mert csak így tud megfelelni a feladatainak, majd így folytatja: „Mi nemcsak gyermektanítók, hanem néptanítók is vagyunk, s így működésünk a négy fal közül a nép közé is kiterjed, hol a nem-, kor- és körülményekhez alkalmazkodva kell tanácsainkat, vagy felvilágosításainkat osztogatni. Vajon a falusi nép lelkipáspostora után nem tanítójához fordul-e fölvilágosítás végett egy vagy más tárgyban?” – mutat rá az ügy fontosságára¹⁰.

A kultusztárca a húszas években elrendeli, hogy törvényhatóságokként létre kell hozni az iskolán kívüli népművelés bizottságait, valószínűleg ez is indokolja, hogy ebben a korszakban még gyakrabban jelenik meg a *Néptanítók Lapjában* a felnőttképzés és az iskolán kívüli népművelés ügye, ismétlődő témaként, arra törekedve, hogy a tanítók látóköre folyamatosan bővüljön. Az újabb kor elvárásaihoz igazodó, külsőleg és tartalmilag is egyre színvonalasabb, immár illusztrált újságban rendszeresen közölnek pl. írásokat a felnőttnevelés külföldi eredményeiről, módszereiről, bemutatva a német, olasz, belga, cseh, de még az argentin iskolán kívüli népművelés sajátos vonásait is. Külön rovatot szenteltek minden lapszámomban Külföldi tanügyi lapokból címmel az európai szaksajtóban megjelent érdekesebb cikkeknek. Időről időre könyvismertetések jelentek meg a felnőttképzés témájában, pl. a nők nevelésének ügyében, vagy új kézimunkák, kézműves tevékenységek bemutatására, és Klebelsberg kultuszminiszter könyveit is szemlézik, aki egyébként maga is rendszeresen jelentkezik írásokkal a lapban¹¹. Emellett konkrét javaslatokat fogalmaznak meg az ismeretterjesztő előadások témájára, módszertanára vonatkozóan is, akár arról, hogy milyen természettudományos ismereteket érdemes közvetíteni, akár a kézimunkaoktatás gyakorlatáról, a népi hangszerek felhasználásáról az ismeretterjesztésben, vagy éppen a szőlő trágyázásáról, a burgonyavész elleni védekezés módjáról.

A közösségi tanulás, a generációk közötti ismeretátadás és a közösségi identitás alakításának fontos alkalmi és színterei a különböző ünnepélyek, multságok. Ezen alkalmakkor nemcsak az ünnep tartalma a fontos, hanem a közösségi viselkedés szabályainak elsajátítása, a helyi

⁷ NL III. évf. 31. sz. 1870. augusztus 4. <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9470> Utolsó letöltés: 2024. 03. 12.

⁸ NL III. évf. 5. sz. 1870. február 3. <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9470> Utolsó letöltés: 2024. 03. 12.

⁹ NL XIV. évf. 35. sz. 1881. december 10. <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9237> Utolsó letöltés: 2024. 03. 10.

¹⁰ NL I. évf. 1. szám 1868. február 6. <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9313> Utolsó letöltés: 2024. 03. 10.

¹¹ NL LXI. évf. 29-30. szám 1928. augusztus 1. <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9139> Utolsó letöltés: 2024. 03. 14.

szokások megismerése, betartásuk tanulása és az ünnepkultúra közvetítése is. Nem meglepő tehát, hogy a *Néptanítók Lapja* ezekre vonatkozóan is közöl instrukciókat, tanácsokat, segítő az ezek szervezését is vállaló tanítók munkáját, csoportosítva a különböző típusú ünnepeket, és a rájuk vonatkozó tudnivalókat. A táncmulatságok (arató- és szüreti bálók, majálisok) szervezésével kapcsolatban kiemelten tanácsolják, hogy a tanító figyeljen az erkölcsös viselkedés normáinak betartására: „A rendezők ügyeljenek arra, hogy a tánc az illem, az erkölcs rovására ne menjen s az egészséget ne veszélyeztesse. A virtuskodásnak, a kivilágos virradatig való mulatozásoknak is véget kellene vetnünk. A másnapi sápadt, gyűrött arc esztétikai, egészségügyi szempontból is kifogásolható s a másnapi munkaképtelenség is arról tesz tanúbizonyságot, hogy ilyen energiapazarlást nem engedhetünk meg magunknak”¹².

Érdemes kitérni arra is, hogy ebben a korszakban számos új, korszerű eszköz használatára is felhívják a tanítók figyelmét, amelyeket az ismeretterjesztésben új módszerként vehetnek be. Sok esetben adnak tanácsot az akkor újdonságnak számító rádió, az egyre inkább terjedő mozgókép és diavetítés, valamint az oktatófilmek alkalmazására a tanítás és a népnevelési rendezvények során. Ennek hasznáról írják, hogy „a falusi gyermekeknek eddig úgyszólván sejtelmük sem volt a legközvetlenebb környezetükön kívül álló világról, és most a film útján egyszerre megjelenik előttük az egész világ. Hogy mit jelent ez a nép kulturálódása, az általános műveltség szempontjából, az egyszerűen megmérhetetlen, áttekinthetetlen!”¹³. Ugyanebben a számban hívják fel a figyelmet azokra a rádióadásokra, amelyekben tanítók tartanak előadásokat kartársaik számára: „A magyar tanítóság minden kultúrmunkából kiveszi a maga részét. A legmodernebb eszközöket is felhasználja arra, hogy szolgálatot tehessen az oktatás és nevelés ügyének. Legutóbb három kiváló kartársnőnk szerepelt saját írása felolvasójaként a rádióelőadásokon” – tudósít a lap.

Az említett klebelsbergi program keretében a húszas években újabb iskolaépítések történtek Szeged törvényhatósági jogú város tanyás területein is, mert 1921-ben még mindig kevés volt az iskola, s egy tanítóra 137 tanköteles gyermek jutott a város külterületén (Szabó 1994: 541). A nagy tanyai népiskolaépítési akció keretében Szeged külterületén mintegy 50 iskola épült, pl. a mai Mórahalom, Ásotthalom Rőszke, Domaszék környékén, Szatymazon, Balástyán (Erdőkői iskola, Kapitánysági iskola), s volt, ahol a régiéket bővítették egy-egy új tanteremmel, mint Alsóbalástya, Vödrösszék, Gallyas esetében. (A külterületi tanyaközpontok 1950-től, a tanácsrendszer bevezetésétől lettek önálló községek.) A Kiskundorozsmához tartozó külterületen ebben az időszakban közel 20 tanyai iskola épült (Sztríha 1937: 191).

A közösségi művelődés ebben az időszakban is az iskolákhoz kötődött, s amellett, hogy gyakorta itt tartották a vasárnapi miséket is, egyéb szervezési feladatai is voltak a tanítóknak. Például a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt csoportok is az iskolákban szerveződtek 1931-től, amiről 1944-ig minden évben jelentést nyújtott be az igazgató-tanítók, pl. a Felsőközponti Állami Elemi Iskolák igazgatója, iskolánként kimutatva a csoportok létszámát és programját¹⁴. Az elévart feladatokon túl műkedvelő színjelőadásokat tanultak be, ünnepeket tartottak az iskolákban, amelyeken a szülők is részt vettek, iskolai könyvtárakat működtettek a tanítók, a felnőttek részére politikai, egészségügyi és ismeretterjesztő, valamint a gazdálkodással, gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos előadásokat szerveztek. Alkalmanként mozivetítéseket tartottak, ekkor a gazdák felváltva vitték lovaskocsival az aggregátort, a filmvetítőt és a gépészt. A tanítók előírt feladata volt a fentiek mellett a kötelező óraszámukon belül az ismétlő iskolában és a leventemozgalom szervezésében és oktatásában is közreműködni. Szeged-Felsőközpontban több fennmaradt fotó is dokumentálja, hogy itt is megszervezték a leventeoktatást, aminek keretében a kötelező kiképzési feladatokat kulturális elemekkel is kiegészítették, például a leventékből fúvószenekart is szerveztek, de fennmaradt olyan szüreti ünnepély és bál meghívója is, amelyet a levente egyesület szervezett (T. Molnár 2023: 484–487).

¹² NL LXI. évf. 31-32. szám 1928. augusztus 23.

<https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9139> Utolsó letöltés: 2024. 03. 16.

¹³ NL LXI. évf. 29-30. szám 1928. augusztus 1.

<https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9139> Utolsó letöltés: 2024. 03. 16.

¹⁴ Balástya volt Felsőtanyai Állami Általános Iskola iratai Általános iratok 1931–46. CSCSVML VIII. 172.b. 1. doboz 82/1931., 188/1932. és a további évek.

A húszas-harmincas évek népoktatási törekvéseivel összhangban 1928-tól önálló gazdasági népiskolák is létesültek Szeged törvényhatósági jogú város területén. Ennek keretében nyílt meg a Szeged-Felsőközponti Gazdasági Népiskola is 1931-ben, 20 kat. hold gyakorló területtel, 114 fiú és 90 leánytanulóval (Szabó 1994: 548). A gazdasági népiskolában nemcsak az elemi iskola utáni tanulmányaikat itt folytató gyermekek kaptak mezőgazdasági és egyéb, a parasztgazdaságban hasznos ismereteket, hanem a felnőttképzés és az ismeretterjesztés is új színteret kapott. A következő években folyamatosan és rendszeresen szerveztek a gazdák számára elsősorban a téli időszakban alsófokú gazdasági tanfolyamokat, kiállításokat, tapasztalatcseréket, együttműködve a helyi mezőgazdasági egyesületekkel is, de például 1933-ban az Alföldi Zöldmező Szövetkezet nyújtott segítséget a szervezésben.¹⁵

1932-ben 43 fő, 1936-ban 41 fő, 1942-ben 40 fő végezte el a téli gazdasági tanfolyamot. Az 1936-os tanfolyamról olyan részletekről is van forrás, hogy február 23-án az akkor felépült katolikus népházban tartották a záróvizsgát, amihez ifjúsági önképző gazdaköri ülés kapcsolódott előadásokkal és kultúrműsorral. A Szeged Felső-tanyai Mezőgazdasági Egyesülettel együttműködve a Benkő kocsmában ismeretterjesztő szándékkal háziipari kiállítást tartottak, majd ebéd és táncmulatság követte az eseményt¹⁶. Ebből is látszik, hogy a gazdasági iskola milyen fontos szerepet játszott a felnőttképzésben, a gazdák aktuális ismereteinek bővítésében, a fennmaradt tablóképek pedig azt is dokumentálják, hogy a tanfolyamok elvégzése ünnepi alkalom volt a helyi közösség életében, noha nem csak ilyen különleges alkalmakkal volt hatással az iskola a helyi termelési kultúra fejlesztésére. 1940-ben a tankerületi iskolai felügyelő örömmel nyugtázta: „A tantestület állandó tanáccsal és útbaigazítással szolgál a gazdáknak, és ezzel az iskola népszerűségét emeli”¹⁷.

A mezőgazdasági termelés fejlesztésének szándéka, és az ezzel összefüggő ismeretterjesztés azonban más keretek között is megvalósult, a közművelődés fejlesztésének igénye nem korlátozódott az iskolákra, noha az újabb közösségi művelődési színterek szervezésében, működésében is nagy szerepe volt a tanítóknak. A mezőgazdasági vidékeken elsősorban a gazdák között indult el a szervezés: gazdakörök alakultak, természetesen a gazdálkodáshoz, a paraszti munkához kötődve, hiszen ez foglalta le az emberek mindennapjait. Szeged törvényhatósági jogú város nagy kiterjedésű külterületein az első gazdakörök az 1880-as évektől jelentek meg, és elsősorban szakmai, érdekvédelmi céllal szerveződtek, de a gazdasági vonatkozás mellett hamar kialakult a közösségi művelődési jelleg is, amely részben a szórakozást, részben a mezőgazdasági ismeretek bővítését szolgálta. Ismeretterjesztő előadások és képzések a talajvédelemről, öntözésről, új növényvédő szerekről, gyümölcsfajtákról, állattartásról vagy éppen a tejfeldolgozásról, pálinkafőzésről éppúgy szerepeltek a kínálatban, mint a szüreti bálók, műkedvelő színi előadások, és a könyvtár szaklapokkal, általánosabb ismeretterjesztő újságokkal. A gazdakörök érdeklődő tagjai új ismereteket szerezhettek a munkájukhoz, kicserélhették tapasztalataikat, de a közösségi tanulás alkalmi voltak a korábban említett téli gazdatanfolyamok, sőt, az állatvásárok, fajtabemutatók, kiállítások is. Így kapcsolódtak össze a helyi gazdaság érdekei a közösségi szerveződéssel, amit általában a tanító valósított meg.

A Néptanítók Lapja Iskolánkívüli népművelés rovata a tanyai népművelés eszközeit tárgyalva külön kiemeli a tanyai gazdasági körök jelentőségét a tanítókat arra biztatva, hogy ahol ilyenek nincsenek, mihamarabb szervezzék meg azokat. „A legmesszebb eső tanyai iskola körzetében is szükség van olyan egyesületre, ahol a tanyai lakosok hetenként legalább egyszer összejöhethének, ahol egymásközt megtárgyalják bajjaikat, ahol tudomásul vehetik a hatóságok őket is érintő rendelkezéseit, ahol tudomást szerezhetnek az ország sorsáról, ahol alkalmuk lehet tudásukat gyarapítani, fejleszteni, tanulni, művelődni”¹⁸. A tanítók az alapítás törvényi szabályozására, s a formai követelmények betartására nézve is pontos útmutatást kapnak, s arról is

¹⁵ Szeged Felsőközponti Önálló Gazdasági Népiskola iratai 1931–48. CSCSVML VIII. 172.b. 10. doboz 11/1933.

¹⁶ Ugyanott 169-2/1932., 24/1936., 11/1943.

¹⁷ Jegyzőkönyv a tankerületi felügyelő látogatásáról. Ugyanott 60/1940.

¹⁸ NL LIX. évf. 29-30. szám 1926. augusztus 1.

<https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/9395>

tájékoztatják őket, hogy ha nincs megfelelő helyiség a tanyán erre a célra, akkor milyen feltételekkel használhatják az iskolai tantermet, hogyan szervezzenek hetente ismeretterjesztő előadásokat, s hogyan állítsanak fel könyvtárat a gazdasági körök számára.

Sajnos a Szeged thj. város külterületein működő egyesületekről nagyon kevés forrás maradt fenn, így teljes képet ezekről nehéz kialakítani. Az egyleti törzskönyv¹⁹ ugyan rögzíti a nyilvánosságba vett közösségek nagy részét, maga az iratanyag azonban hiányos vagy elveszett, de néhány példát a töredékes adatok alapján is említhetünk. Például az egyik legkorábbi az 1898-ban alakult Felsőtanyai Központi Gazdakör²⁰, hosszú évtizedeken keresztül, még az 1930-as években is sikeresen működött, bár 1911-től Szeged-Felsőtanyai Mezőgazdasági Egyesület néven. Az ekkor jóváhagyott alapszabálya szerint könyvtárat tartott fenn, ahová a közösség által előfizetett újságokat járatták, szakszerű felolvasások (ismeretterjesztés) folytak, a felnőttoktatás a téli gazdasági és az Ezüstkalászos gazdátanfolyamokkal valósult meg. A szabadidő eltöltése, a kikapcsolódás sem maradt el, hiszen az ún. Benkő kocsmá kistermét bérelték az egyesület céljaira, itt tartották a rendezvényeket, a gazdák összejöveteleit, de a kocsmá bálterme a rendszeresen megszervezett népszerű arató- és szüreti bállokhoz és egyéb szórakozási alkalmakhoz is megfelelő volt.

A Szeged város külterületéhez tartozó, a mai Szatymaz község területén működő Szatymazi Gazdakör töredékesen fennmaradt jegyzőkönyveiből²¹ nagy vonalakban kirajzolódik előttünk annak működése. 1901-ben, a módosított alapszabály elfogadásakor felvett jegyzőkönyv szerint 122 tagja volt ekkor a közösségnek. 300 kötetes könyvtárat tartottak fenn, ahova járatták a *Szegedi Naplót* és a *Budapesti Hírlapot*. Az alapszabály szerint céljuk a homoki szőlőművelés, gyümölcsstermesztés és a feldolgozás módszereinek terjesztése a gazdák körében. Emellett „népies előadások” keretében a gazdálkodással kapcsolatos ismeretterjesztést kívánják megvalósítani, de gondot fordítanak a hazafias nevelésre, és általában a gazdák ismereteinek bővítésére is. A jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy a közösségi tanulás számos módja valósult meg a gazdakörben. A rendszeresen megtartott ismeretterjesztő előadások során a gazdák megismerhettek új növényfajtákat a korábbiak mellett a pl. ribizlit, új szeszfőzési, tejfeldolgozási, trágya- és műtrágyakezelési, permetezési módszereket láthattak, sőt újfajta permetezőgépeket is. Volt előadás a peronoszpóra keletkezéséről, pusztításáról és a védekezési módokról, a tejszövetkezetek előnyeiről és hasznáról is. Ludányi Béla tanító vezetésével évente tartottak hathetes háziipari tanfolyamot, majd az elkészült munkákból kiállítást szerveztek, ami jó motivációnak bizonyult a következő tanfolyamokra jelentkezésekhez. Rendszeresen voltak szeszfőző tanfolyamok és bemutatók is. A legnagyobb érdeklődés a szintén évi rendszerességgel megrendezett bor- és szeszkiállítás kísérete, ahol bíráló bizottság mondott véleményt a versenyre is benevezett borokról, barack- és törkölypálinkákról. A tanfolyamok zárásához és a kiállításokhoz kapcsolódóan táncmulatságokat, s évről évre aratóbálat is rendeztek. 1902. szeptember 8-án pedig a pozsonyi országos mezőgazdasági kiállítást és vásárt látogatták meg a gazdakör tagjai. Évente nagy esemény volt a március 15-i ünnepség is, ugyanis Szeged tanyás területein következetesen ápolták a 48-as hagyományokat más gazdakörökben is, nem meglepő tehát itt sem, hogy a méltó ünneplés előkészítését általában már februárban elkezdték, s minden évben meg is emlékeztek a márciusi ifjakra. Ide kapcsolódik még, hogy a gazdakör küldöttsége részt vett 1902. szeptemberében a Szegeden felállított Kossuth-szobor avatásán.

Az Öttömös és Vidéke Mezőgazdasági Olvasókörben is a fentiekhez hasonló tevékenységeket folytattak²². Bár olvasókörnek nevezik a közösségüket, a gazdakörökre jellemző a működésük, noha itt is van természetesen könyvtár, amelyet minden vasárnap délelőtt lehet kölcsönzésre igénybe venni. A könyvtárba jár a *Szegedi Napló*, az általános tájékozódást szolgálva, a *Szőlészeti és Borászati Lap* pedig a szakmai hírek miatt fontos. A gazdakörre jellemző működés feltételezését az is megerősíti, hogy a jegyzőkönyvekből kiderül, hogy 1911. július 2-án a tagok küldöttsége részt vett a Kecskeméten rendezett Országos Magyar Gazdaszövetség ülésén, majd a tapasztalataikról is beszámoltak a többieknek, de a gazdasági jelleget mutatja az is, hogy új fajtájú tenyészállatok (sertés) vásárlásában segítenek a tagoknak. Népszerű itt is az aratóbál,

¹⁹ Egyleti Törzskönyv. CSCSVML IV.B 1444 14. doboz.

²⁰ CSCSVML IV.B 1444 5. doboz.

²¹ Egyesületek Szegeden és környékén. Szeged Szatymazi Gazdakör. CSCSVML X. 245.

²² Egyesületek Szegeden és környékén. Öttömös és Vidéke Mezőgazdasági Olvasókör. CSCSVML X. 53.

az egyik jegyzőkönyv részletesen rögzíti az előkészületeket, amelyek fontos része a „hangások fogadása” és az italok megrendelése.

A március 15-ére emlékező ünnepség bő két évtizeddel később a Röszei Gazdakör életében is folyamatos hagyomány volt, legalábbis erre utal az 1926. évi rendes évi közgyűlésről felvett jegyzőkönyv. Ahogyan a beszámolóból és a következő évek jegyzőkönyveiből tájékozódni tudunk az egyéb tevékenységeket illetően is, és arról is, hogy Kéri Lajos igazgató-tanítónak igen jelentős szerepe volt a gazdakör működésében, a tevékenységek szervezésében. Őt választották a gazdakör titkárnak, de fontos feladatokat vállalt az ismeretterjesztő és felnőttképző munkában is. A mezőgazdasági termelést segítő ismeretterjesztő előadások keretében szó volt az állattenyésztésről, az újabb takarmánynövényekről, amelyeket legérdemesebb vetni, illetve az új növényvédő szerekről is. A gazdakör a tagjai segítségére volt a tenyészállatok beszerzésében, pl. 1926-ban kedvezményes úton juthattak a tejtermelés és feldolgozás fellendítése érdekében újfajta szarvasmarha tenyészállatokhoz, amelyek vételárát négy félevesi részletben kellett kiegyenlíteni. 1929-ben az állomány frissítéséhez kakasok vásárlását segítette a gazdakör, de megszervezték a burgonya vetőmag és a növényvédőszer beszerzését is. Új növényfajok, pl. a cukorrépa termesztésével is kísérleteztek. A gazdakör tagjai művelődése érdekében könyvtárat tartottak fenn Hódi Mihály könyvtárnok felügyeletével. 1927-ben Pataki István kántortanító a gazdakör tagjaiból dalárdát is szervezett. Itt is szokás volt minden év júliusában az aratóbál megrendezése, sőt, kiegészült azzal, hogy a gazdakör évente megjutalmazta a legjobban, legügyesebben teljesítő aratópárokat, s még Katalin-bált is rendeztek, a bevétellel gyarapítva a gazdakör pénztárát. A Röszei Gazdakör esetében mindenképp ki kell emelnünk az eddigieken túl azt a rendszeres felnőttképzési tevékenységet, amelyet minden évben a téli időszakban, decembertől márciusig népfőiskola néven folytattak. Ez voltaképpen egy hathetes ingyenes gazdasági tanfolyam volt, amely olyan új mezőgazdasági ismereteket közvetített, amelyeket a résztvevők, elsősorban a fiatal gazdák a mindennapi munkájukban közvetlenül hasznosítani tudtak a gazdálkodásuk modernizálásában. Ahogyan a szervező, Kéri tanító fogalmaz: „a mai nehéz megélhetési viszonyok között szükséges közhasznú ismeretekkel gyarapítani Rösze lakosságának tudását, hogy a többi társadalmi osztállyal együtt tudjon haladni”. Az előadások heti két napon délután 5-7-ig zajlottak, a végén vizsgával, oklevéllel, záróünnepséggel, amelynek közösségi jelentőségét mutatja, hogy ez alkalomból is rendeztek táncmulatságot. A tanfolyam zárásaként még tanulmányi kirándulást is szervezett Kéri tanító a további szakmai tapasztalatgyűjtés céljából. Így pl. 1928-ban Mezőhegyesre kirándultak a ménésbirtok megtekintésére²³.

Kiskundorozsma külterületei esetében is azt lehet mondani, hogy jóformán minden tanyaközpont esetében szerveztek gazdakört, legtöbbször az ottani tanítók segítségével és közreműködésével, hiszen pl. a kötelezően benyújtandó alapszabályt is meg kellett fogalmazni, de Ménesjáráson Czékus Frigyes tanító az ottani gazdakört maga kezdeményezte és szervezte meg. Sajnos Dorozsma külterületi gazdaköreiről még a szegediekénél is kevesebb iratanyag maradt fenn, de azért az jól látható a szórványos adatokból is, hogy ezek a külterületen szerveződő egyesületek nemcsak a paraszti gazdálkodás fejlesztésében, hanem az autonóm paraszti művelődés lehetővé tételében is pótolhatatlan szerepet játszottak. „A különböző gazdatanfolyamok nemcsak a korszerű agrárkultúra elsajátításának fórumai, hanem egyszersmind a tanyai közéletiség, a városi és országos hírek közös megvitatásának kereteit is jelentették. A paptanyai gazdakör szabályos italmérési jogot szerzett, de Göbolyjáráson ötfajta lapot jártattak, s szép könyvtárat rendeztek be” (Marjanucz 1989: 292–295). Tehát a gazdakörök mindenütt a közösségi tanulás és a tapasztalatcsere, ugyanakkor a generációk találkozásának színterei is voltak egyben.

Dorozsma belterületi közösségi színtereiről jóval több információ áll a rendelkezésünkre, Sztríha Kálmánnak, a község esperes-plébánosának köszönhetően, aki a harmincas években összegyűjtötte és közreadta ezeket is a település történetét feldolgozó munkájában. „Dorozsma gazdasági életében fontos hivatást töltenek be a gazdakörök. Legtöbbször a gazdakörökből indul ki a lakosság gazdasági helyzetének megjavítására irányuló törekvés. Ha a gazdaköröknek

²³ Egyesületek Szegeden és környékén. Szeged Röszei Gazdakör. CSCSVML X. 240.

értelmes és a hivatása magaslatán álló vezetősége van, [...] a tagok hasznos közérdekű előadásokat hallgathatnak, újságot olvashatnak, továbbá vetőmagokat, rézgálicot, műtrágyát stb. összeírathatnak és rendelhetnek, akkor a gazdakörök valóban betöltik nemes hivatásukat” – véli általában a gazdakörökről (Sztríha 1937: 312). Tőle tudjuk, hogy a legrégebbi közösség Dorozsma belterületén is a Gazdakör, amelyet Makay István gazdasági szaktanító és Karcsay Aladár gyógyszerész alapított 1897-ben 80 taggal. 1935-re 162-re nőtt a taglétszám, s ekkor 280 kötetes könyvtárral rendelkeztek, számos előadást szerveztek, újságokat fizettek elő. Egyebekben a már leírt módon működött a belterületen is ez a fajta közösség. Bár nem a mezőgazdasági népességet érinti, a tanítók szerepvállalása okán mégis megemlítjük, hogy a Dorozsmán működő közösségi szinterek közül az Iparos Ifjúsági Egyesület Pákh Sándor állami tanító kezdeményezésére alakult 1903-ban, 46 taggal (Sztríha 1937: 313). Hasonlóképpen Palotay József állami tanító alapította 1931-ben a Polgári Dalárdát, amely aztán az ő vezetésével működött (Sztríha 1937: 311). Ugyanis a tanítók valóban igyekeztek elhivatottan megfelelni mind a VKM által támasztott követelményeknek az iskolán kívüli művelődés segítése terén, mind annak az értelmiségi szerepnek, amely a kor elvárása volt irányukban.

Azt láttuk, hogy a kultusztárca a *Néptanítók Lapja* segítségével is támogatta ezt a fajta munkát, de látnunk kell azt is, hogy a gazdasági szereplők is pártfogolták ezt a tevékenységet, a saját érdekükben is, belátva, hogy az oktatás, a művelődés gazdaságfejlesztő tényező is. Ezek közül most a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamarát emeljük ki, amely szintén igyekezett támogatni a tanítókat a tanyai lakossággal kapcsolatos munkájukban a saját eszközeivel, együttműködve a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarával. A kamarák és annak vezetői a mezőgazdaság fejlesztésének céljával fordultak a tanyai lakosság felé, de pontosan látták, hogy eredményt csak a tanyai tanítókkal együttműködve fognak elérni, ezért minden rendelkezésükre álló eszközzel támogatták a tanítók iskolán kívüli művelődésre irányuló munkáját. A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, Gesztelyi Nagy László írja a *Magyar tanya* című munkájában: „A tanyai lakosság is gazda, kamarai tag és kamarai illetékfizető. Mi éreztük, hogy kötelességünk a tanya lakóival is foglalkozni. Ezért határozta el a két kamara a tanyai lakosság helyzetének tanulmányozását, megismerését” (Gesztelyi Nagy 1928: 4–5). A kamarák által összegyűjtött anyag alapján a könyv feldolgozza a tanyavilág kialakulásától a húszas évekbeli állapotok bemutatásáig az alföldi tanyakérdést, kitérve életmódra, gazdálkodásra, az egészségügy és a szociális helyzet elemeire és az iskoláztatás és kultúra problémáira. Ennek alapján foglalja össze javaslatait a jövő fejlesztéseivel kapcsolatban, s ebben számít a tanítók aktivitására. Ezért a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara kapcsolatot létesített az Alföld tanyai tanítóságával, hiszen a tanyai tanítók odaadó segítsége nélkül a tanyakérdés nem megoldható, annak ellenére, hogy az iskolaépítések folyamatban vannak, mert

„az iskolaépületekbe lelket a tanító visz [...] Az egész tanyavilágnak a tanító a mindene, akihez tanácsért, újságért és kultúráért fordulnak. Így jutott a tanítóság a tanyai nép szeretetébe. A tanyai tanító a gyermekek tanításán kívül a felnőtteknek is kulturális és gazdasági vezetője. Az iskolában alakul meg a gazdakör, melynek a tanító az ügyvezetője és lelke. Az iskolában kerülnek színre a téli estéken a tanyai nép által kedvelt színdarabok, itt tartják a gazdasági előadásokat és innen indul ki minden jóra való mozgalom, mely a tanyai élet fejlődésére irányul. Az iskola mellett állítják fel a haranglábat a kis tanyai harang részére és a tanító indítja meg a gyűjtést a kis templom felépítésére. Az iskola így lesz központja a fokozatosan kiépülő tanyai központnak, amely legfőbb vágya minden tanyai világnak. A tanyai iskolát el kell látni minden kultúreszközzel, hogy hivatását betöltse” (Gesztelyi Nagy 1928: 119–126).

Ennek eléréséhez a kamara a saját eszközeivel próbál hozzájárulni. Hogy szakmai kérdésekben tájékozódni tudjanak, a tanyai tanítóknak megküldik a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara hivatalos havi lapját, amelyet *Magyar Róna* címmel adnak ki. A kamarán belül külön tanyai kulturális szakosztályt hoztak létre, s a kamarai lapban Tanyai élet címmel állandó rovatot indítottak az aktuális tanyai kérdések megismertetésére. Itt népszerűsítik pl. a tanyai nép-

naptár kezdeményezését, amelyet felvilágosító, ismeretterjesztő céllal állítanak össze Czékus Frigyes tanító vezetésével, s juttatnak el a tanítókon keresztül a tanyai lakossághoz²⁴. A kamara pályadíjat tűzött ki a tanyai tanítók jutalmazására, a tanyakérdést tárgyaló pályamunkákra, ahova tanítók pályázhatnak tapasztalataik közreadásával. Ezen felül a gazdakörök létesítésében is támogatják a tanítókat. „Milyen öröm szemlélni az olyan tanyai gazdakörök munkáját, amelyeknek elnöke egy értelmes, tekintélyes gazda, tényleges vezetője pedig a népet szerető, vele foglalkozni tudó tanító, akiknek kezében a tanyai lakosság haladása biztosítva van, s akik össze tudják tartani az ifjúságot és a felnőtteket, akik a tanyai körzet gazdaközönségének igen jelentős gazdasági és kulturális tényezői” (Gesztelyi Nagy 1928: 286).

Az utóbbi évtizedekben a neveléstudományi és az andragógiai gondolkodásban és szakirodalomban a közösségi tanulás és az intergenerációs tanulás az egész életen át tartó tanulás olyan új, modern eszközeiként jelennek meg, amelyek segítenek a 21. század kihívásaira választ adni. A kultúra történetében azonban régóta találkozhatunk ezekkel a jelenségekkel, hiszen mindkét fogalom olyan régi, mint maga az emberiség. A formális oktatás kialakulása előtti, prekaptalista időszakban a kulturális átadás valójában az intergenerációs közösségi tanulás keretei között történt. A mindennapi élet részeként a többgenerációs családokban és a családok által alkotott közösségekben, a hagyományos paraszti társadalomban a tudás és a tapasztalatok, a készségek és értékek informális átadását jelentette, s az iskolán kívüli tanulásban jelenleg is ez a szerepe. A modernizáció, az urbanizáció, a hagyományos családmodell felbomlása és főleg a formális oktatási rendszerek, vagyis az állami iskoláztatás kiépülése és a tankötelezettség bevezetése háttérbe szorította ugyan a generációs tanulást, de az iskolán kívüli tanulásban továbbra is jelentős maradt a szerepe. A fentiekben pedig épp azt az átmeneti korszakot tárgyaltuk, amikor hazánkban – ha megkétszerezve és az alacsony finanszírozás miatt nehézkesen is – kialakult a formális oktatási rendszer, de egyszerre kellett gondoskodni a felnövekvő generáció képzéséről, s a felnőttek lemaradásainak pótlásáról, miközben a mezőgazdaság modernizálása is a gazdasági fejlődés fontos követelménye volt, tehát megoldandó feladat. Amint láthattuk, a tanító a modernizáció képviselőjeként nemcsak a tankötelezettek oktatását oldotta meg, hanem a generációs tanulás hagyományait felhasználva, mintegy azokat intézményesítve, az iskolán kívüli művelődés kereteit létrehozva a felnőtteket is sikeresen bevonta a közösségi tanulásba. Ez pedig a legelmaradottabb tanyasi területek gazdasági fejlesztését eredményezte, noha a gazdasági válság, majd a második világháború kitörése visszavetette az addig sem túl gyors modernizációt. Mégis azt mondhatjuk, hogy eredményes volt a közösségi tanulás az alföldi tanyavilágban, hiszen a természeti adottságokat jobban kihasználva mindenekelőtt meghonosodott a szántóföldi növénytermesztés mellett a szőlő- és gyümölcstermesztés a Dél-Alföldön (pl. Szatymaz és környéke az őszibarack termesztésével tűnt ki), amivel korábban nem foglalkoztak a gazdák, új mezőgazdasági kultúrákat, állatfajtákat ismertek meg, elterjedt a konyhakerti növények termesztése, s a terményeknek jelentős felvevő piaca is kialakult az urbanizáció nyomán fejlődő nagyvárosokban és a fővárosban. Vannak tehát olyan előzmények és hagyományok, amelyekre építeni lehet a modernkori kihívások megválaszolásában.

Irodalom

- Berta T. (2002). A szegedi községi tanyai iskolák adattára. In: Blazovich L. (szerk.). *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* 31. Szeged.
[https://library.hungaricana.hu/hu/view/CSOM_Tan_31/?query=SZO%3D\(iskola\)&pg=204&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/CSOM_Tan_31/?query=SZO%3D(iskola)&pg=204&layout=s) Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.
- Gesztelyi Nagy L. (1928). *Magyar tanya*. Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara. Kalocsa.
<https://docplayer.hu/2555881-Magyar-tanya-irta-dr-gesztelyi-nagy-laszlo-a-duna-tiszakoz-i-mezogazdasagi-kamara-igazgatoja-masodik-kiadas.html> Utolsó letöltés: 2024. 03. 10.
- Giday K. (1985). A szegedi tanyai gazdakörök. In: Hegyi A., Juhász A., Ósz K., Radocsi F. (szerk.) *Csongrád Megyei Honismereti Híradó*. Szeged. 103–115.
- Klebsberg K. (1927). *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926*. Athenaeum, Budapest.
- Marjanucz L. (1989). Adalékok Kiskundorozsma művelődési és társadalmi viszonyaihoz. In: *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1988-1. Szeged. 287–301.

²⁴ *Magyar Róna* V. évf. 6. szám 1927. június hó. https://misc.bibl.u-szeged.hu/59589/1/magyar_rona_1927_006.pdf Utolsó letöltés: 2024. 03. 14.

- Szabó T. (1991). A nép- és középfokú oktatás és intézményei. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története* 3. 2. rész 1849–1919. Szeged, 938–975.
- Szabó T. (1994). Oktatás, tudomány, közművelődés. In: Serfőző Lajos (szerk.): *Szeged története* 4. Szeged, 535–595.
- Székelyné Kőrösi I. (1994). Tanyai iskolaépítési akció a Duna-Tisza közén. In: *Levéltári Füzetek* XI. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Levéltár 55–66.
- Sztriha K. (1937). *Kiskundorozsma története*. Kiskundorozsma község kiadása.
- T. Molnár G. (1998). Portrévázlat Klebelsberg Kunoról In: Blazovich L. (szerk.) *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. Szeged. Csongrád Megyei Levéltár. 227–264.
- T. Molnár G. (2023). Balástya közművelődésének története In: Bárkányi I. (szerk.) *Felsőtanyától Balástyáig. Tanulmányok Balástyáról*. Balástya Községi Önkormányzat, 481–525.